

II. MEŞRUTİYET’TE ABDÜLHAMİD DÖNEMİ KADROLARININ TASFİYESİ VE TEKAÜD SANDIKLARI

Dr. Nursel MANAV¹

Öz

İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Abdülhamid dönemi kadrolarını tasfiyeye başladı. Tasfiye ilk günlerde İstanbul ve taşrada memur ve askerlerin dairelerden çıkarılıp atılmaları, bazılarının tutuklanması veya sürgüne gönderilmesi biçiminde yapılmaktaydı. Ardından hükümet programına alındı ve tüm nezaretlerden çok sayıda memur ve asker tasfiye edildi. Devlet kadrolarından atılanların tepkileri üzerine 1908 yılı Aralık ayında tensikatla ilgili yasa çıkarılmasına karar verildi. 1909 yılında yürürlüğe konulan kanunla memur, asker ve ilmiye mensuplarından bazıları yaş haddinden zorunlu olarak emekli edildi; bir kısmına mazuliyet maaşı bağlandı ve bir bölümü de tazminat ödenerek görevlerinden uzaklaştırıldı. Emekli ve mazuliyet aylıkları, memur ve ilmiye mensupları için Mülkiye Tekaüd Sandığı, askerler için Askeri Tekaüd Sandığı tarafından tediye edilirken; tazminatlar ise hazine kaynaklarınca ödendi. Ancak, bir süre sonra tazminatlarını iade edenlere yine sandıklarca mazuliyet maaşı tahsis edilmesine karar verildi. Çok sayıda memur, ilmiye mensubu ve askerlerin emeklilikleri veya azledilmeleri nedeniyle bunlara yaşlılık veya mazuliyet aylığı bağlanması sandıkların gelir-gider dengeleri üzerinde giderler lehine önemli miktarda artışa yol açtı. Sandıklarda ortaya çıkan sorunları çözmek için yapılması gerekenler hakkında bilgisine başvurulmak üzere Fransız bir uzman görevlendirildi. Fransız uzmanın önerileri doğrultusunda emeklilik yasalarında hem asker hem de mülkiye memurları aleyhine pek çok değişiklik yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Memur, asker, tensikat, emeklilik, tazminat.

LIQUIDATION OF ABDULHAMID PERIOD STAFF AND PENSION FUNDS IN II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

Abstract

Committee of Union and Progress (CUP/ITC) began to liquidate Abdulhamid period staff after declaration of II. constitutional monarchy. Liquidation, in early days, was made as removal from bureau and dismissal of officers and soldiers in Istanbul and provinces, and arrest or exile some of them. Later it was taken to the government program and many officers and soldiers were dismissed from all ministries. It was decided to enact a law on regulation in December 1908 on the reaction of those who were dismissed from the state service. Some officials, soldiers and scholars were compulsorily retired from the age limit; a part of them were paid dismissal pension and a part were removed from their posts by paying compensation, with the law enacted in 1909. While retirement and dismissal pensions were paid by Civil Fund for officials and scholars, and by Military Fund for soldiers; compensation was paid by treasury resources. However, after a while, it was decided to pay dismissal pensions by their funds to people who returned their compensation. Payment of old-age or dismissal pensions to a large number of officials, scholars and soldiers because of retirement or dismissal of them

¹ nursel.manav1@gmail.com

caused a significant increase in favor of expenditures on the income-expenditure balances of funds. A French expert was appointed to consult his knowledge about what to be done to solve the problems arising in funds. Many changes were made on retirement laws against both military and civil servants in accordance with French expert's recommendations.

Key Words: Official, soldier, regulation, pension, compens.

Giriş

Düzenleme anlamına gelen tensikat, Osmanlı Devleti'nde dönem dönem başvurulan bir yöntemdir. Özellikle mali yılbaşı yaklaşırken bütçe denkliğinin sağlanması amacıyla ihtiyaca göre kimi zaman bürokrasi ve askerlerin maaşlarında, kimi zaman da bu kesimlerin sayısında indirimle gidilmesi yoluyla, hatta koşulların gerektirmesiyle her ikisi aynı anda olmak üzere uygulanmışlardır. Ancak, tensikat, II. Meşrutiyet'ten sonra yapıldığı gibi, hiçbir dönemde gerek yöntem ve gerek nicelik bakımından kıyaslanabilecek boyutta gerçekleştirilmemiştir. 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından başlayıp bürokrasiyle birlikte ilmiye mensuplarıyla askerlere kadar tüm kesimleri içine alan tensikat önce düzensizce ve kurumların çalışmalarına engel olacak biçimde başladı. Bu düzensizliğin yol açtığı karmaşa ortamında yılsonuna kadar sürdürülen ve 1909'da önce gerekli yasal düzenlemeler hazırlanarak, tüm nezaret ve daireleri de içine alacak biçimde gerçekleştirilen tensikata, 1910'da da devam edildi.

1909 tensikatının emeklilik yasaları ile tekaüd sandıkları üzerindeki etkilerini anlayabilmek amacıyla 1908 yılı 24 Temmuz'undan sonra yılsonuna kadar yaşanan gelişmelere biraz daha yakından bakmak gerekmektedir. Bilindiği gibi, II. Meşrutiyet'le birlikte yönetimde önce denetleme yoluyla, ardından bizzat kabinede yer alarak etkin olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarından biri II. Abdülhamid döneminin önemli siyasi ve bürokratik kadrolarını tasfiye olmuştur. Bu tasfiye İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin talebi ve gözetiminde sivil ve askeri personelde gerçekleştirilen yoğun bir ayıklama sürecidir. (Kansu 1995: 155-156) Meşrutiyet'in ilanı ile tasfiye süreci, II. Abdülhamid'in saray ve hükümetteki yüksek düzeyli temsilcileriyle başlamış; kimi eski ve yeni nazırların tutuklanması ve kimilerinin dairelerden yaka paça çıkarılmalarıyla sürmüştü. (Kırmızı 1998: 2-4) Kâmil Paşa'nın sadaret koltuğuna oturduktan sonra 16 Ağustos 1908'de açıkladığı hükümet programında (Kansu 1995: 201) savunduğu tensikata kurumların hemen tümünden memurların atılmasıyla devam edildi.

Hemen ardından da tasfiyenin zorunluluğuna dair Sultan II. Abdülhamid'den memurların sayılarının gereğinden fazla, ehliyet ve yeteneklerinin de yetersiz olduğunu ifade eden irade alındı (Tural 2016: 77, 82). Meşrutiyet yönetimiyle birlikte nezaretlerde göreve gelen nazırlar hemen tensikata girişmekteydi. Son vakanüvis Abdurrahman Şeref Bey, Maarif Nazırlığına tayin edildiğinde ilk olarak mektep müdürlerini nezarete çağırması ve tensikat hakkında görüşmüştü (Erkek 2013: 389). Dönemin basın organları da günü gününe tensikattaki gelişmeleri takip ediyordu. Bir an önce tensikatın tamamlanması gerektiğine dair yazılar yayımlanıyor ve henüz tasfiyeyi tamamlamış nezaretlerin yöneticilerini eleştiren makaleler sütunları işgal ediyordu. Mesela, Maarif Nezaretinde henüz bir girişimde bulunulmaması eleştiren (Tanin nr:21 1908: 3) yazıdan birkaç gün sonra Maarif ve Ticaret ve Nafia nezaretlerindeki tensikat ve teşkilat planının ayrıntıları gazetede yer alıyordu (Tanin nr: 23 1908: 2; Tanin nr. 24 1908: 3). Bu nezaretlerin hemen ardından Şura-yı Devlet'te islahata girişildi (Tanin nr: 25 1908: 4).Kimi nezaretlerde tensikat çoğunlukla orta ve alt düzeyde kadroları hedef aldığından kamuoyunda söylentilere sebep olmaktadır ki, bunların başında Adliye Nezareti gelmekteydi (Tural 2008: 228). Kurulan komisyonlar aracılığıyla nezaretlerde yapılan tensikat devam

ederken, Meclis-i Mebusan'a Aralık 1908'de sunulan bir önerge nedeniyle tasfiyenin yasal alt yapısı oluşturuldu (Tural 2016: 78-88).

Bu çalışmada, 1909 tensikatiyla nezaret ve dairelerden tasfiye edilen memur, asker ve ilmiye sınıfına ilişkin nicel veriler ele alınmakta, bir kısmının emekli edilmeleri nedeniyle tensikatın tekaüd fonları üzerindeki etkileri incelenmektedir. Emeklilik fonları üzerindeki tesiri yanında çalışmada, tensikat öncesinde ve sonrasında gerçekleştirilen yasal değişikliklerin sosyal güvenlik sistemine etkileri ortaya konmaktadır. Zira tensikatın yarattığı sorunlar, emeklilik yasalarında memur ve askerler aleyhine çok sayıda tadilat yapılmasına sebep olmuştur. Konunun seçilmesindeki bir diğer neden de II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayıp, 1909 ve 1910'da devam eden tensikatın tekaüd sandıklarının mali yapılarına etkileri ve emeklilik yasalarında yol açtığı değişikliklere dair bir çalışma bulunmamasıdır. Çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) belgeleriyle dönemin önemli yayın organı Tanin gazetesi ve literatürden yararlanılmıştır.

1. Nezaretlerde 1909 ve 1910 Tensikatları

24 Temmuz'dan sonra Kâmil Paşa kabinesinin Ağustos ayında (Kuneralp 1999: 1) görevi devralmasının ardından girilen tensikata 1909 yılından itibaren bir çeki düzen verilmeye başlandı. İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi, memurların sicillerinin incelenmesini, II. Abdülhamid döneminde hafiyelik ve jurnalcılık yapanların tespit edilip, şaibeli olanların ayıklanmasını istiyordu (Toros 1996: 43). Bu süreçte kimi üst düzey bürokratlar görevlerinden alınıp sürgüne gönderiliyorlardı. Nitekim Hicaz Demiryolu'nun başındaki isim İzzet Paşa sürgüne gönderilmiş, Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra resmi adı Hamidiye Hicaz Demiryolu yerine de Hicaz Demiryolu kullanılmaya başlanmıştı (Özyüksel 2000: 183).

1909 yılında tensikat hakkındaki gelişmelere bakıldığında önemli tarihlerden biri, tensik edilen memurların durumunu görüşen Meclis-i Mebusan'da kararlaştırıldığı üzere 12 Mayıs 1909'da açıkta kalacak olanların geçimlerinin temini hakkında bir kanun tasarısı hazırlanması için Şura-yı Devlet'e talimat verilmesidir (BOA, BEO, 3535/265051 Lef 1, 19 Mayıs 1909 / 21 Ra 1327). 1909 yılı, 24 Temmuz 1908'den sonra hükümeti denetlemeyi tercih eden İttihat ve Terakki Cemiyeti kadrolarının kabinede bizzat yer almaya başladıkları dönemdi (Ahmad

Tarihsiz: 99). Az önce ifade edildiği gibi, tensikat için Şura-yı Devlet'te hazırlanan kanun tasarısı Meclis-i Mebusan'a sunuldu. Tasarıyı görüşmek üzere oluşturulan komisyonun başındaki isim, Temmuz 1909'da Rifat Bey'in yerine Maliye nazırlığına gelecek olan Cavid Bey'di (Akşin 1987: 171). Tensikatla ilgili yasa tasarısı 1909 yılı Mayıs ayı sonunda Meclis-i Mebusan'da görüşülmeye başlandı (Tural 2016: 102). Meclis-i Mebusan'da yapılan bir takım değişikliklerden sonra kabul edilerek saraya gönderilen *Devairde İcrası Mutasavvur Olan Tensikat Nizamname Layihası* adlı yasal düzenleme yürürlüğe girdi (BOA, İ.KAN, 6/5 Lef 8, 1 Haziran 1909 / 12 C 1327). Bundan sonra kısaca tensikat kanunu diye anacağımız nizamnameye göre, her nezaret için âyândan bir kişinin başkanlığında tayin edilecek üçer üyeden oluşan komisyonlar tensikata uğrayacak memurları ve bunlar içinde istihdam edilebilir olanlarla, kesinlikle kadro dışında kalması gerekenleri belirleyecekti. Cevaz-ı istihdamı, yani istihdam edilebilir kararı bulunanlara, görev esnasında açığa alınan memurlara verilen mazuliyet maaşı ödenecekti (Tural 2016: 99-100). Tensikat nedeniyle açığa alınanlara mazuliyet maaşı ödenmesine 1908'de zaten başlanmıştı. Şöyle ki, tensikat sırasında Maliye Nezareti ve hazine görevli olup açığa alınanların şiddetli itirazları ve yasadışı olaylara varan tepkileri nedeniyle Eylül 1908'den itibaren geriye dönük olarak 24

Temmuz'dan sonra açığa alınan ve cevaz-ı istihdam kararı verilenlere mazuliyet aylığı bağlanması kararlaştırılmıştı. Tepkiler üzerine maaşları 10 liraya kadar olanlara tamamı, 10 liradan fazla olanlara da 10 liranın tamamı kalan kısmının yarısı ödenmekteydi (BOA, İ. ML, 82/31, 1326/B-4 Lef 1, 14 Ağustos 1908 / 16 B 1326). İstanbul'daki gibi, vilâyetlerde de emeklilik için yeter süre olan 30 yıllık hizmeti bulunanlar tekaüde sevk edilmiş; hükümetin onaylamadığı ancak, yine de istihdam edilebilir olanlar ise mazuliyet maaşı ödenerek açığa alınmaya başlanmıştı (BOA, BEO 3392/254353 Lef 1, 8 Eylül 1908 / 11 Ş 1327).

Tensikat için mecliste kabul edilen yasal düzenlemeye göre, cevaz-ı istihdamı kararı bulunan ancak, mazuliyet maaşı için yeterli hizmet süresi olmayanlara bir iş tedarik edinceye kadar geçinmeleri için ikişer aylık tazminat verilmesi söz konusuydu. Komisyonlar memurları üç sınıfa ayıracak, birinci sınıfta istihdam olunacaklar, ikinci sınıf memuriyet açıldıkça istihdam olunacaklar ve üçüncü sınıf tamamen kadro dışı kalacaklardan oluşacaktı. Birinci sınıftakilere yeni tensikat kanununa göre maaş verilecek; ikinci sınıftakilere ise mazuliyet aylığı ödenecekti. Hiçbir koşulda istihdam olunamayacaklar iki sınıfa ayrılacaktı; birincisi kötü ahlaklı, yani hafiyelik vs. yapanlardı. Bunlara tazminat verilmeyecekti. Ehliyetsizlikleri nedeniyle istihdam edilmeyecek ikinci sınıftakilere

emekliliği gelenler tekaüd edilecekler; hizmet süreleri 25 yıl olan ve emeklilik şartı 30 yılı tamamlamayanların beş senelik aidat bedelleri hükümetçe karşılanacaktı. Diğerlerine ise hizmet sürelerine göre tazminat ödenecekti (Tural 2016: 99-100).

Meclisteki görüşmelerin ardından yürürlüğe giren bu nizamnameyle Abdülhamid dönemi kadrolarının tasfiyesinde yeni bir sürece giriliyordu. Birazdan izah edileceği üzere tensikatın sonuçlarına bakıldığında 1908 yılındaki plansız uygulamadan farklı olarak düzenli ve geniş kapsamlı olduğu görülmektedir. Dönemin tanıkları ve bizzat tensikatta rol oynayanların hatıratları da bunu doğrular niteliktedir. Âyândan Galib Bey ile mebusandan Ali Münif Bey, hükümetin talebi üzerine tensikat hakkında bir rapor hazırlamışlardı. Ali Münif Bey'e göre, bir inkılâp geçiren bir idarede tensikat kadar güç, yıpratıcı, vebal alıcı vazife olamazdı. Vicdanlarını düstur yaparak görevlerini yerine getirdiklerini yazan Ali Münif Bey, Galib Bey'le birlikte, hükümete, açığa alınanların kesinlikte göreve dönmemeleri ve tensike tabi tutulanlar hakkındaki sebebi açıklamamayı teklif ettiklerini belirtir (Toros 1996: 42-43). Nezaretler için teşkil edilen komisyonlar içinde Meşihat'taki tensikat için kurulmuş olanı da vardı. Bu komisyonun aldığı kararlar Meşihat'a bildirildi; ancak, uygulanmadı. Bunun üzerine Halep Mebusu Ali Cenani Bey ile Gümölcine Mebusu İsmail Bey, açıklama

talep etmişlerdi (Yakut 2005: 119). 1909 Ağustos ayında ciddi bir tasfiye ve zorla emeklilik süreci başladı. Nizamnamenin yayımlanmasından sonra Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyân'dan seçilen üyeler nezaretlerdeki tensikat için hazırlıklara girişti (Tural 2008: 234). Kurulacak komisyonlar, tüm nezaret ve dairelerde tensikat ve teşkilat düzenlemesi yapacaklardı. Nezaretlere, tensikat komisyonları için isimleri tespit etmeleri talimatı verildi (BOA, BEO, 3604/270274 Lef 1, 25 Temmuz 1909 / 7 B 1327).

Tensikata uğrayan kurumlar arasında elbette ki 1879 yılında yasal altyapısı hazırlanarak 1880'den itibaren mülkiye memurlarının emeklilik işlemlerini gerçekleştirmeye başlayan Mülkiye Tekaüd ve 1865 yılında kurulmuş olan Askeri Tekaüd Sandığı (Özger, 2001) da vardı. En başta sandığın 1883 yılından beri nazırı ve aynı zamanda Askeri Tekaüd Sandığı'nı da yöneten Tevfik Paşa, görevden alınmış ve yerine Nuri Bey atanmıştı (Manav 2014: 32). Dairelerde tensikatu gerçekleştirecek komisyonlara başkanlık edecek âyânların isimleri belirlendiğinde hem Mülkiye Tekaüd hem de Askeri Tekaüd Sandığı'ndaki tasfiyeye Halep Mebusu Ali Cenani Bey'in başkanlık etmesi kararlaştırıldı (Tural 2016: 118); Logofet Bey üye olarak seçildi. (BOA, BEO, 3604/270274 Lef 2). 1 Ağustos 1909'da üyelerinin belli olmasından sonra (Tural 2008: 212) kurulan komisyonlarca, nezaret

ve dairelerde olabildiği kadar çabuk tensik ve emeklilik işlemleri yapıldı (Sohrabi 2001: 271). Nezaretler için tespit edilen komisyonların, tensikata 10 Ağustosta başladıkları (BOA, BEO, 3524/271788 Lef 1, 25 Ağustos 1909 / 8 Ş 1327) açıklansa da anlaşıldığı kadarıyla bu tarihten önce en azından bazı kurumlarda tasfiyeye girişilmişti (BOA, BEO, 3604/270274 Lef 1). II. Meşrutiyet döneminde Ankara valiliğine tayin edilen Mehmed Tevfik Bey hatıralarında, kanun çıkarılmışsa da uygulamaya geçmesi zaman alacağından Ankara'ya geldikten sonra beklemeden ehliyetsizliği tahakkuk etmiş memurların tensikata başladığını yazar (Hürmen 1993: 44). Tensikatu gerçekleştirmek üzere belirlenen isimler nezaretlere gidip o kurumdan komisyona seçilenlerle bir araya gelmiş ve kadro dışı kalacak memurları tespit etmeye başlamışlardı. (Tanin nr. 351, 1909: 2) Nezaretlerin sona eren tensikatlarına ilişkin defterler birer birer tamamlanıp üst makamlara sunuluyordu (Tanin nr. 359: 2).

1909'daki kapsamlı tensikat devam ederken, sivil ve askeri kadronun tasfiye edilmesinde hükümetin işini kolaylaştıracak bazı yasal değişiklikler sırasıyla yapılmaktaydı. Bu değişikliklerin gerçekleştirilme tarihlerine ve içeriklerine bakıldığında, hükümetin tensikat yasasının kabulünü beklemeden tüm hazırlıklarını yaptığı anlaşılmaktadır. Bunlardan biri mülkiye memurlarının

emeklilik yasasındaki tadilatı. 26 Ağustos 1909 tarihli ve eski yasada değişiklik yapan *Memurin-i Mülkiyyenin Tekaüdüne Dair Kanun*, hükümetin amacına uygun olarak tensikata hazırlık sürecinin bir parçasıydı. Zira yeni kanunla 30 yıldan az hizmet süresi olanların talepleri dışında emekliliğe zorlanmamaları, buna karşılık hizmet süresi 45, yaşları da güneş yılıyla 65 olanların rızalarının aranmamasına karar veriliyordu. Yalnızca tecrübelerinden yararlanılmak istenenler Meclis-i Vükelâ kararıyla görevde kalabileceklerdi (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 298-299). Bunun anlamı şüphesiz Cemiyetin onayladığı kişilerin tensikatın dışında kalmaları, diğerlerinin tasfiye edilmesiydi. Olasılıkla bir diğer sebep yetişmiş kadrolara duyulan ihtiyaçtı. Memurların yanı sıra Haziran-Ağustos 1909 döneminde askerlerin emeklilikleri hakkında çok sayıda yasal değişiklik birbirini izledi. 7 Ağustos 1909'da da *Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu* ve 24 Ağustos'ta *Askeri Tekaüd Kanunu*'nda değişiklik yapıldı; ardından 27 Haziran'da askerlerin emeklilik yaşlarını düzenleyen yasa çıkarıldı (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 288-289). Askerler için uygulamadaki emeklilik yasasında tensikata hazırlık ve yoğun tasfiyenin dışında orduda kalanların durumlarını iyileştirmek amacıyla yapılanlar arasında 10 Haziran 1909 tarihli *Askeri Tekaüd Sandığı'nın İdaresi'nin Nizamname-i Dahiliyesi* (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994:

316-317) ve 2 Temmuz 1909'daki *Tahdid-i Sinn* vardı. Bu yasa ile hizmet süresi 20 yıl olarak belirlendi ve yaş sınırlamasına dair kanun gereğince zabitanın rızasına bakılmaksızın emekli edilmelerinin yolu açıldı (Kansu 1995: 210-211). *Hareket Ordusu Mensubiyle Dersaadet Hadise-i İrticaiyyesinde Malul Olan Berri ve Bahri Zabitan ve Efrad ve Şühedanın Eytam ve Eramiline Tahsis Olunacak Tekaüd ve Fevkül nizam Maaşatı Hakkında Kanun* 7 Ağustos 1909'da yayımlandı. *Askeri Tekaüd Nizamnamesine* dâhil olacak gruplara ödenecek maaşları içeren kanunda emekli aylıklarına yapılacak zam miktarları yer almaktaydı (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 292-294).

Daha önce belirtildiği gibi, yasal değişiklikler tamamlanmadan başlayan tensikat, 25 Ağustos 1909'da 8.000 kişiyi aşmıştı. Bu esnada henüz koltuğu Cavid Bey'e devretmemiş olan Maliye Nazırı Rifat Bey, sadarete gönderdiği tezkerede tensikat nedeniyle açıkta kalacak veya emekli edilecek memur ve kâtiplere ödenmesi gereken tazminat bedelinin temin edilmesi gerektiğini bildirdi. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın başkanlığında toplanan Meclis-i Vükelâ üyeleri, tazminatın, memur veya kâtip tensik edildiğinde ödenmesine karar verdi. Bu nedenle Maliye Nezareti'ne gereğinin yapılması talimatı ve mazuliyet ve emekliğe ait işlemlerin hızla yerine getirilmesi direktifinin de Mülkiye Tekaüd

Sandığı Nezareti'ne verilmesini kararlaştırdı (BOA, BEO, 3624/271766 Lef 1, 25 Ağustos 1909 / 8 Ş 1327; Tanin nr: 353, 1909: 2). Tensikat komisyonları, ödenecek tazminat bedelini Maliye Nezareti'ne, mazuliyet ve emekli maaşı bağlanacakları da Mülkiye Tekaüd Sandığı'na bildireceklerdi. Tensikat nedeniyle emekli sandıklarındaki mesai de artmıştı. Emekli olacaklar veya mazuliyet aylığı bağlanacakların sayısı fazla olduğundan sandığın yönetim organı ve içtüzüğüne göre haftada bir kez toplanan idare meclisinin her gün toplanması uygun bulundu. Ayda bir kere bir araya gelen Cemiyet-i Umumiyye üyelerinin ise haftada iki, hatta üç kez çalışması kararlaştırıldı (BOA, BEO, 3624/271766 Lef 1, 25 Ağustos 1909 / 8 Ş 1327).

Hükümet kararı uyarınca zorunlu emekliliğe sevk edilenler ve azledilenlerin isimleri Mülkiye Tekaüd Sandığı'na bildiriliyor, sandık muhasebesi bağlanacak maaşı hesaplıyor; Cemiyet-i Umumiyye üyeleri de bu işlemleri inceleyip onaylıyordu. İstanbul ve taşradan olmak üzere nezaret ve dairelerden tasfiyelerine karar verilen bürokratların bir kısmı emekli edildi; aralarında Bağdad Arazi Komisyonu Reisi Ziya Paşa, Telgraf Muhasebat-ı Umumiyye Müdürü Hayri Bey, Dahiliye Muhasebe Mümeyyizi Şükrü Bey, Mali Kitabeti Osman Nuri Efendi, Yanla İstinaf ve Ceza Reisi İsmail Hakkı Bey'in de bulunduğu çok sayıda bürokrata yaşlılık aylığı bağlandı. Tekfurdağı

Mutasarrıfı Şahab Bey, Mabeyn mütercimlerinden Ahmed Mermi ve Abdullah Sadık Beyler ile İşkodra eski valisi ve Havran eski mutasarrıfı Musa Kazım Paşa gibi açığa alınanların isimler de gazetelerde yayımlanıyordu (Tanin nr: 354, 1909: 3). *Tanin*, tensikatın bir hafta içinde tamamlanacağını haber verdi (Tanin, nr: 354, 1909: 3).

1909 yılı Eylül'ünde *Tanin*'in yazdığı gibi, bir değil iki hafta içinde tamamlanan tensikatta ulaşılan sayılar gün be gün Bâbîâlî'ye bildirilmekteydi. Ayrıca bu kişilere ödenmesi gereken meblağ da sadrazama sunulmaktaydı (BOA, BEO, 3704/277766 Lef 1). Daha önce ifade edildiği gibi, tensik edilen, emekliliğine veya azledilmesine karar verilen bürokratların işlemleri Mülkiye Tekaüd Sandığı tarafından yapılmaktaydı. Sandığın Cemiyet-i Umumiyyesi Eylül'ün ilk haftasında 49 memurun emekli, azledilen 13'üne de mazuliyet aylıklarına dair işlemleri onayladı. Bunlar arasında Washington Sefiri Aristarki Bey, Meclis-i Maliye Azası Ali Şefik Bey, Altıncı Daire-i Belediye Muhasebecisi Mustafa Fehmi Efendi gibi bağlı oldukları daire ve kademeleri farklı memurlar bulunmaktaydı (Tanin nr. 363, 1909: 4).

Eylül 1909'da tamamlanan tensikat Ocak 1910'da sadarete atanan İbrahim Hakkı Paşa döneminde de devam etti. İbrahim Hakkı Paşa'nın talimatıyla tensikatla ilgili nizamnameye madde ilave edildi ve

ardından 1910 yılının ilk temizlik dalgası 19 Şubat'taki gerçekleşti (BOA, BEO, 3706/277886 Lef 1, 19 Şubat 1910 / 8 S 1328). Mart ayı ortalarına gelindiğinde çoğunluğu Maliye ve Dahiliye Nezaretleri olmak üzere kimi kurumlarda tensikat tamamlanmıştı (BOA, BEO, 3751/281272 Lef2, 20 Mart 1910 / 8 R 1328).

Aşağıdaki iki tablo sırasıyla 1909 ve 1910 yılında nezaret ve dairelerde gerçekleştirilen tensikata göstermektedir. Yöntem olarak arşiv belgelerine sadık kalınarak memur, asker ve ilmiye sınıfına ait kurumlardaki tensikatta birikimli rakamlar verilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere 1909 yılında toplam 9.045 memur, asker ve ilmiye

mensubu tasfiye edilirken, 1910 yılındaki tensikatla beraber 17.924'e çıkmıştır. Bu verileri toplam memur, ilmiye ve asker sayısı ile kıyaslamak tensikatın nicel boyutunu anlamak açısından önemlidir. Ancak, devlet kadrolarının sayısı hakkında net bir bilgiye ulaşılamadan bu karşılaştırmayı sağlıklı biçimde yapmak mümkün değildir. Yine de nezaret ve dairelerdeki tensikata ilişkin veriler kadro dışına çıkarılanların sayısının bürokratik işleyişi etkileyecek kadar fazla olduğunu göstermektedir. Tensikatla birlikte nezaret ve dairelerde teşkilat yapılarında da değişiklik yapıldığı unutulmamalıdır.

Tablo 1: 1909 Yılında Uygulanan Tensikatın Sonuçları

1909 Yılı Tensikası				
Nezaret/Daire	25 Temmuz	23 Ağustos	25 Ağustos	13 Eylül
Maliye Nezareti	1.176	1.435	1.456	1.595
Dahiliye Nezareti	1.621	1.933	1.962	2.134
Harbiye Nezareti	1.295	-	1.562	-
Hariciye Nezareti	457	-	-	625
Adliye Nezareti	399	-	493	539
Maarif Nezareti	208	-	250	281
Evkaf Nezareti	325	374	379	409

II. MEŞRUTİYET'TE ABDÜLHAMİD DÖNEMİ KADROLARININ
TASFİYESİ VE TEKAÜD SANDIKLARI

Bahriye Nezareti	182	-	227	258
Orman ve Maaden Nezareti	177	-	224	245
Ticaret ve Nafia Nezareti	251	-	337	338
Defter-i Hakani Nezareti	283	333	-	375
Sıhhiye Nezareti	24	-	29	-
Şura-yı Devlet	83	98	-	108
Meşihat	113	-	130	-
Mülkiye Tekaüd Sandığı	169	214	216	238
Askeri Tekaüd Sandığı	25	27	29	35
Divan-ı Muhasebat	-	32	33	39
Hicaz Demiryolu	72	-	95	105
TOPLAM				9.045

Tablo 2: 1910 Yılında Uygulanan Tensikatın Sonuçları

1910 Yılı Tensikası				
Nezaret/Daire	15 Şubat	19 Şubat	20 Mart	Toplam
Maliye Nezareti	2.556	2.587	397	2.984
Dahiliye Nezareti	3.253	3.288	577	3.865
Harbiye Nezareti	-	3.770	-	3.770
Hariciye Nezareti	1.194	1.210	-	1.210
Adliye Nezareti	942	-	160	1.102
Maarif Nezareti	456	-	93	549
Evkaf Nezareti	624	-	97	721
Bahriye Nezareti	-	488	-	488
Orman ve Maaden Nezareti	371	376	-	376
Ticaret ve Nafia Nezareti	561	570	-	570
Defter-i Hakani Nezareti	600	-	-	600
Sıhhiye Nezareti	66	76	-	76
Hazine-i Hassa	191	-	26	217
Şura-yı Devlet	193	194	20	214
Meşihat	263	-	99	362

Mülkiye Tekaüd Sandığı	315	-	39	354
Askeri Tekaüd Sandığı	-	-	-	35
Divan-ı Muhasebat	81	-	16	97
Hicaz Demiryolu	187	-	47	334
GENEL TOPLAM				17.924

2. Tensikattan Sonra Sandıkların Mali Durumu ve Emeklilik Mevzuatlarında Yapılan Değişiklikler

Tensikat hem genel bütçe hem de emeklilik fonları için zorlu bir döneme girilmesine yol açtı. Bu dönemde tekaüd sandıklarının mali açıdan desteklemek zorunda kalan hükümet, emeklilik fonlarına genel bütçeden pay aktardı. Ayrıca emeklilik yasalarında da mecburi değişikliğe gidildi. Tasfiye için her ne kadar yasal hazırlık yapılmışsa da öngörülmeven sonuçlar ve kimi yerde ayarı kaçan tadilatlar nedeniyle sürecin pek çok olumsuz etkisi görülmekteydi. Bunların telafi edilmesi ve tensikatın yarattığı ağır sorunların giderilmesi de ayrı bir yasal değişiklik silsilesine yol açacaktı. Bu çalışmada bir kısmı ele alınsa da hükümet, emeklilik yasalarında birbiri ardına çok sayıda tadilat

yapmak zorunda kalacaktı. Öncelikle tasfiye sürecinden belki de en az hasarlı kurtulan ilmiye mensupları için yasa çıkarıldı. Tensikat nizamnamesine yapılan ilave ile Mart 1910'da öncekilere kıyasla daha az sayıda olmak üzere bir grup bürokratin tensik edilmesinden sonra 2 Mayıs 1910'da ilmiye mensuplarına mülkiye memurlarının emeklilik yasasının uygulanması hakkında kanun yürürlüğe konuldu. Hem ilmiye mensuplarına hem de ailelerine bu yasaya göre maaş bağlanacaktı. Bu düzenlemedeki amaç, tensik edilen ilmiye mensuplarına 14 Eylül 1909 tarihinden sonra bağlanan emekli ve aile maaşlarını mülkiye memurları için olan yasaya uygun meblağa çıkarılmasıydı. Kanun nedeniyle eski ve yeni aylıklar arasındaki farkın ödenebilmesi için Mülkiye Tekaüd Sandığı'na genel bütçeden 20.000 lira aktarılmasına; ancak, uygulamanın bir yıl

sonra geçerli olmasına karar verildi (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 395).

Bu arada Temmuz 1910'da zorunlu erken emeklilik yoluna gidildi. Tekaüde sevk edilenlerin yaşlılık aylıklarından aidat kesintisine devam edilmesine dair düzenleme yapıldı. Artık hizmetlerinden yararlanılmayacak maarif ve mektep müdür ve muallimlerinden 20 sene hizmeti olanların ödemeleri gereken 10 yıllık aidatın tekaüd aylıklarından kesilmesi hakkında 3 Temmuz 1910 tarihli yasa çıkarıldı (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 398). Yine aynı zamanda tensikata uğrayan askerlerin emeklilikleri hakkında tek maddelik kanun yürürlüğe konuldu. (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 401) Aynı tarihli bir başka kanunla *Askeri Tekaüd Yasası*'ndaki emeklilik süresi ümera için 25, erkân için 30 sene olarak değiştirildi. Ayrıca 15 yıl hizmetten sonra istifa etme imkânı getirildi ve yanı sıra yurtiçi ve yurtdışındaki okullardaki eğitim dönemi de istifa için gerekli süreye dâhil olacaktı. Bu değişiklikten önce istifa etmek için askeri okullarda devlet tarafından verilen paranın geri ödenmesi gerekmekteydi (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 406-407).

7 Aralık 1910 tarihinde yayımlanan ve *Mülkiye Tekaüd Kanunu*'nun 29'uncu maddesindeki tadilatla, tensikat neticesinde sermayesi azalan sandığa ait kesintilerin kapsamı genişletildi. Memurların aleyhine olan bu

değişiklikle yeniden devlet hizmetine girenlerin ve mazuliyet maaşı bağlanmadan azledilip bir kez daha memuriyete dönenlerin aylıklarından aidat alınacak; daha önce muaf olan harcırah ve yevmiyelerden %5 kesilecekti. Aylık sahiplerinden yılda bir kez maaş cüzdan bedeli olarak alınan ücrete zam yapıldı. Buna göre, 40 kuruştan bir liraya kadar maaş sahiplerinden birer kuruş, 1-5 lira arasında maaşlardan iki ve 5-10 lira arasındakilerden 3 ve 10'dan 40 liraya kadar ve daha üzerindekiyle de 5 kuruş talep edilecekti. Ayrıca Hazine-i Hassa, Evkaf Nezareti, Şehremaneti ve Ziraat Bankası gibi bütçeye dâhil olmayan daireler adına sandıktan verilen maaş açıklarına karşılık bu kurumlarca ödenmesi gerekli meblağla ilave kaynak yaratılmaya çalışıldı (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 360-361).

Tensikatta gerek emekli edilenlere gerek azledilenlere mazuliyet maaşı ödemek sandıkların zaten bozuk olan gelir-gider dengelerini alt üst etmişti. Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın gelir kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışan hükümet, bu yeterli olmayınca 24 Aralık 1910'da sandığın açığının ödenebilmesi amacıyla Maliye Nezareti bütçesine 57.650 lira konulduğu hakkındaki yasa yürürlüğe koydu. 25 Aralık 1910'da Askeri Tekaüd Sandığı'nın ihtiyaç duyduğu meblağın hazineden ödenmesi için de 112.500 lira tahsisat aktarıldığına dair kanunu çıkardı (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 409-411). Ancak, tensikatla birlikte

mevcut açığı daha da artan Askeri Tekaüd Sandığı için meblağ yeterli olmamıştı. Bu nedenle 9 Ocak 1911'de 418.032 lira daha ilave edildi (Kamu Personeli Emeklilik Reformu I 1994: 413).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan hükümetler bir yandan tensikata devam ederken bir yandan da nezaretlerde ıslahat yapmaları için yurtdışından uzmanlar davet edilmekteydi. Maliye Nezareti'ndeki ıslahat için uzmanlığına başvurulmak üzere Fransa'dan Laurent (Tural 2009: 209); gümrükler için İngiliz Crawford çağrılmış; Kont Ostrorog adli danışman olarak atanmış ve Posta ve Telgraf İdaresi için Belçika Posta ve Telgraf İdaresi'ndeki başarılı çalışmaları nedeniyle Sterpin getirilmişti (Ahmad Tarihsiz: 114-115; Woods 1976: 238-239). Tensikat politikası nedeniyle açıkları giderek artan Mülkiye, Askeri ve İlmiye Tekaüd Sandıkları için yapılabilecekler konusunda önerilerde bulunması amacıyla başvuru uzman Fransız Aktüerler Cemiyet-i İlmiyyesi Aza-yı Muavini F. Olter Amar oldu.. F. Olter Amar'ın 1911 yılı Şubat ayı başında tamamladığı raporu, her bir sandık için ayrı ayrı önerilerle doluydu. Bu önerilerin bir kısmı hükümet tarafından kabul edilmese de rapor, içerdiği kimi bilgiler, tensikatın boyutuna ilişkin veriler, emekli veya mazuliyet aylığı ile tensik edilenler ve sandığa getirdiği mali yüke ilişkin istatistikler içermesi nedeniyle önemlidir. Zira bu çalışmanın hazırlandığı sırada Başbakanlık

Osmanlı Arşivinde araştırmacılara açık tasnifler içerisinde yer almayan bir kısım veriler, F. Olter Amar'ın ifadesine göre, sandıkların yöneticilerinin son derece cömert davranışlarıyla kendisine sunulmuştu.

Tekaüd sandıklarının sınırlı olan sermayeleri erimiş; tahmin edileceği üzere 1908 ve 1909'daki tensikat mali dengelerini alt üst etmişti. Özellikle hazinenin nakit sıkıntısı olduğu dönemlerde sermayesi hükümet tarafından düşük faizli kredi olarak alınan Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın sermayesi âdeta erozyona uğramıştı. Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın topladığı aidatlara karşılık ödediği emekli, dul ve yetim aylıkları arasındaki farkla hesaplanan açığı veya aktüeryel dengesi tensikatla birlikte bozulmuştu. Aynı durum Askeri Tekaüd Sandığı için de geçerliydi. İlk olarak Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın açıklarına ilişkin verilere yakından bakıldığında tensikatın emeklilik fonu üzerindeki etkisi net olarak görülmektedir. Raporda, 1906'dan 1910'a kadar olan dönemdeki aktüeryel dengeye yer verilmiştir. Bu yıllar içinde özellikle 1906-1908 arasındaki açığın en önemli sebebi, Amar'ın raporunda yer alması da Osmanlı maliyesinin kronik sorunu bütçe açıklarıdır. Uzun süredir bütçe açıklarıyla boğuşan hükümetlerin eskiden beri maaşları düzenli ödeyemediği bilinmektedir. Bu durum emeklilik aidatlarının zamanında toplanamamasına yol açmakta ve dolayısıyla

gelir ve gider arasında fark meydana gelmektedir. Amar'ın tespiti 1908 ve sonrasındaki açığa ilişkindi. Ona göre, II. Meşrutiyet'le birlikte sandığın açığında

hemen hemen iki kattan daha fazla gerçekleşen artışın sebebi nezaret ve dairelerdeki tasfiyeydi (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 13).

Tablo 3: Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın Mali Yapısı

Mülkiye Tekaüd Sandığı Açığı (Lira)	
Yıl	Lira
1906	112.254
1907	115.774
1908	127.970
1909	214.013
1910	302.261

Tensikat sonunun en önemli parçasıydı. Çünkü nezaret ve dairelerde ıslahat amacıyla yapılan çalışmalar ve tensikat nedeniyle yaşanan karmaşadan uzaklaşmak isteyen kimi memurlar gönüllü olarak emekliye ayrılmışlardı. Ardından da 1909 yılında değişiklik yapılan tekaüd kanunuyla 65 yaşına gelenler de hükümet tarafından tasfiyeye zorlanmıştı. Tensikat sürecindeki gelişmelerden tedirgin ve huzursuz olan memurların bir kısmı da hizmet süreleri 30 yıldan az olmasına rağmen, maluliyetlerini gerekçe göstererek tekaüde ayrılmayı tercih

etmişlerdi. Maluliyet nedeniyle emeklilik talebinde bulunanların sayısı önceki döneme göre iki katına çıkmıştı. Yaş haddi nedeniyle tensikata uğrayanlar da hayli fazlaydı. Daha önce kimsenin isteği dışında emekli edilmesi söz konusu olmadığından 65 yaş nedeniyle tekaüd olan memurların sayısı sadece 465 iken, 1909 tarihli *Memurların Mülkiyye'nin Tekaüdüne Dair Kanun* ile getirilen zorunlu yaş sınırı nedeniyle hemen hemen altı katına çıkmıştı. Bu kişilere tahsis edilen emekli aylıkları da üç katına ulaşıyordu. Sandığın açığının artmasının

sebebini anlamak için kendisi gibi uzman olmak gerekmediğini ifade eden F. Olter Amar’a göre, bu durumun sebebi ıslahat nedeniyle dairelerde meydana gelen karmaşaydı. Karmaşanın yarattığı sorunlar

yüzünden kendisinin önereceği tedbirler uygulansa bile, açık her sene devam edecekti ve bu nedenle sandığa bütçeden kaynak aktarılması gerekmekteydi.

Tablo 4: Tensikatta Zorunlu Emekliler

II. Meşrutiyet’te Yaş Haddi Değişikliği Öncesi ve Sonrasında Zorunlu Emekliler		
	Memur Sayısı	Bağlanan Maaş Miktarı (Lira)
Ağustos 1909’a kadar	465	6.785
Ağustos 1909 sonrası	2.883	18.566

Fransız aktüere göre, Osmanlı tekaüd sandıklarının sermayelerinin zaten azaldığı bir sırada bakiyesi de başka yere sarf edilmiş, yalnız İlmiye Tekaüd Sandığı sermayesine ilişilmeye cesaret edilememişti. 1909’da nizamnamelerde yapılan tadilat durumu bir kat daha kötüleştirmişti. Yapılacak şey uygun bir değişiklikte vahim bir duruma gelmeden sorunun önünü almaktı. İlk olarak mevcut emekli aylıklarının ödenmesi için belirlenecek oranda aidatları arttırmak ve ardından aile maaşlarında değişiklik gerekiyordu. Mülkiye memurları için çıkarılan ve çeşitli tarihlerde yasal değişiklik yapılan emeklilik düzenlemesi bürokratların maaşlarından %5 oranında kesinti yapılması

esasına dayanmaktadır. Fransız aktüer emekli aylıklarının ödenebilmesi için oranını %6’ya yükseltmesinin bile yetersiz kalacağı görüşündeydi. Maluliyet sebebiyle veya aile maaşı hakkı için memurun hizmet süresinin 10 yıldan 15’e hatta 20 yıla çıkarılmasını önermekteydi (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 13-15). Birazdan izah edileceği üzere askerlerin maaşlarından kesilen aidat oranının arttırılması tavsiyesi hükümetçe kabul edilirken, memurlar için önerdiğini %6 reddedildi. Mülkiye memurlarının maaşlarından %5’ten fazla kesinti yapılmasının uygun olmayacağı kararlaştırıldı (BOA, MV, 154/53, 10 Temmuz 1911 / 13 B 1329).

II. Meşrutiyet döneminde fetvalarıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni desteklediğini aşikâr eden tecrübeli müftüler görevlerinde tutulmuşlardı. Buldukları bölgelerde başarılı çalışmalar yapan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden yana olan müftüler, yaş sınırlamasından dışında bırakıldı. Meclis-i Vükelâ, emeklilik yaşına ulaşmış kimi müftülerin görevlerinde kalmalarını kararlaştırdı. Mesela Muş Müftüsü Mehmed Hamdi Efendi bu isimler arasındaydı (Yakut 2003: 40). F. Olter Amar, ilmiye mensuplarının emeklilik yaşının indirilmesini de eleştirmiş ve bu nedenle aidat oranının %13'e çıkarılması gerektiğini belirtmişti. Fransız aktüere göre, yeni emeklilik nizamnamesiyle 65 yaşında mecburi emekliliği ilmiye sınıfına uygulamak esef vericiydi. İlmiye mensuplarının yaş sınırlamasından istisna tutulmalarında hiçbir sakınca yoktu. Fransa'da din adamları 70 hatta 75 yaşlarına kadar görevlerine devam etmekteydi. Buna karşılık memurlarda 60 yaş azami sınırdı. Fransa'da ruhban sınıfına yaş kuralı asla uygulanmamıştı; ancak, yaş haddi uygulanan mülkiye ait sandığın gelir-gider dengesi bozulmuştu. Bu nedenle ilmiye mensuplarına yaş haddi konulmamalı; dul ve yetim aylıkları için de bazı düzenlemeler yapılmalıydı. Yetimlere 20 yaş sınırı getirilmeli; evlenen eşlere de altı ay veya bir yıllık maaş tutarında tazminat

ödenmeliydi (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 13-15).

Fransız aktüerin raporundan en çok değişiklik yapılmasını teklif ettiği emeklilik yasası, tahmin edileceği üzere açığı en fazla olan askerler için uygulanandı. Hükümet, tensikat için gerçekleştirilenler yanında, *Askeri Tekâüd Kanunu*'nda ordu mensuplarının çıkarlarını gözetir nitelikte değişiklikler yapmıştı; ancak, bunların sonuçlarını dikkate almamıştı. Emekli maaşını hesaplamak için getirilen yeni yöntem, askerlerin yaşlılık aylıklarında önemli bir artışa yol açıyordu. Buna göre, bir liralık emekli maaşı, yeni hesaplama yöntemiyle iki lira 25 kuruşa çıkıyordu. Ayrıca yasadaki değişiklik emekli sayısında da dikkat çekecek ölçüde bir artışa sebep olmuş ve sandığın mali dengesini bozmuştu (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 17-18).

Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle emekli askerlerin sayısı gösterilmektedir (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 13-15). 1906'ya kadar belirli belirli bir nispette değişen emekli sayısında gerçekten de bu tarihte önemli bir artış olduğu görülmektedir. Bir sonraki yıldaki artışın ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tensikat politikası ve yasada emekli aylıklarında artışa yol açan değişiklikten kaynaklandığı açıktır.

Tablo 5: Askeri Tekauđ Sandığı'nın Emeklileri ve Açıkları

Askeri Tekauđ Sandığı			
Yıl	Emekli Sayısı	Masraf (Lira)	Gelir (Lira)
1904/05	7.814	455.440	119.061
1905/06	8.946	506.248	158.706
1906/07	12.189	623.112	156.569
1907/08	23.288	1.221.119	519.199

F. Olter Amar'ın hükümete önerisi, *Askeri Tekauđ Kanunu*'nda ciddi şekilde değişiklik yapılmasıydı. Aidat kesintileriyle ancak 3 lira 46 kuruş yaşlılık aylığı bağlanması gereken orduda görevli bir kaymakam, yeni yasayla 45 yaşında emekli oluyor ve yaklaşık 16 lira maaş alabiliyordu. Emekli maaşlarını mevcut yasadaki oranlardan ödeyebilmek için görev aylıklarının 1/3'ünün kesilmesi şarttı (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 15-21). F. Olter Amar'ın askerlerin maaşlarından kesilen aidat oranını %10'a çıkarılması önerisi (BCA, 030-10-132-950-1, 1911: 21) hükümet tarafından hemen uygulandı. 8 Mayıs 1911 tarihli yasa ile tekaüd aidatı oranı %10'a yükseltildi (Kamu Personeli Emeklilik Mevzuatı I 1994: 419). Tensikat nedeniyle ortaya çıkan hasarı düzeltmek bu değişiklikle mümkün olmadı. Mülkiye memurlarından kesilen aidatı arttırmayarak Fransız aktüerin askerlerin için yaptığı öneriyi uygulayan hükümet,

Mayıs 1914'te hizmet süresini tamamlamadan çeşitli sebeplerle emekli olmuş veya azledilmiş olanların tekaüd ve mazuliyet maaşlarından yapılacak kesinti oranını %12'ye çıkarmak zorunda kaldı. İlmî, mülki, askeri dul ve yetim aylıklarından ise %5 kesinti devam etti (Kamu Personeli Emeklilik Mevzuatı I 1994: 455).

SONUÇ

24 Temmuz 1908'den sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından II. Abdülhamid dönemi kadrolarının tasfiyesi için tensikat yapıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetiminin talebiyle, memurların sicilleri incelendi, Abdülhamid'in saltanatında görevde bulunan ve hafiyelik, jurnalcılık yapanlar devlet kadrolarından ayıklandı. 1908'de gerçekleştirilen tasfiyenin ardından 1909'da bir kanun çıkarıldı. Bu kanunla nezaretler için ayrı ayrı komisyonlar kuruldu ve tensikata uğrayacak memurlar ve bunlar içinde istihdam edilebilir olanlarla, kesinlikle kadro dışında kalması gerekenler belirlendi. Aynı zamanda sivil ve askeri kadronun tasfiye edilmesini kolaylaştıracak emeklilik yaşının indirilmesi ve mecburi emeklilik gibi bazı yasal değişiklikler yapıldı. Emeklilik için yeterli hizmet süresi bulunmayan kadro dışında kalacaklara mazuliyet maaşı ödeniyor; diğerlerine emekli aylığı bağlanıyordu.

Maaş ödenen kişi sayısının hızla artması emekli sandıklarının mali yönden sıkıntıya soktu. Komisyonlar tarafından tensik edilenlerin dışında 1908'den itibaren yaşanan karmaşadan uzaklaşmak isteyen çok sayıda memurun da gönüllü veya maluliyet gerekçesiyle emekli olmaları sandıkların ödediği maaş miktarını önceki dönemlere kıyasla kat be kat arttırdı. Sandıkların gelir-gider dengeleri bozulduğu

için hazineden emekli fonlarına kaynak aktarıldı. Bu durum hem genel bütçe hem de emeklilik fonları için zorlu bir döneme girilmesine yol açtı. Ayrıca sandıkların bozulan mali dengelerinin yol açtığı sorunları düzeltebilmek için emeklilik yasalarında zorunlu olarak tadilat yapıldı. Çünkü tasfiye için her ne kadar yasal hazırlık yapılmışsa da değişikliklerin bir kısmının olumsuz etkileri görülüyordu. Bunların telafi edilmesi ve tensikatın yarattığı ağır sorunların giderilmesi de kanunlarda çok sayıda tadilat yapılmasına yol açtı.

Tensikat politikası nedeniyle açıkları giderek artan Mülkiye, Askeri ve İlmiye Tekaüd Sandıkları için yapılabilecekler konusunda önerilerde bulunması amacıyla Fransız uzmana başvurulmak zorunda kalındı. Uzmanın memur ve askerlerin aleyhine olan önerilerinin kısmı kaçınılmaz olarak kabul edildi. Tensikata uğrayanlar ve ailelerinin katlanmak zorunda kaldıkları sıkıntıların yol açtığı bireysel sonuçları bilmek mümkün değilse de deneme yanılma yoluyla yıllar içinde belirli bir düzene oturtulmuş emeklilik sistemleri, tasfiye nedeniyle ortaya çıkan sorunlar yüzünden zor bir döneme girdi. Tensikattan kurtulan memur, ilmiye mensupları ve askerler emeklilik hakları için daha büyük fedakârlıklara katlanmak zorunda kaldı.

KAYNAKÇA:

Arşiv Kaynakları*:

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):
İrade, Maliye (İ.ML)
İrade, Kanun (İ. KAN)
Bâbîâli Evrak Odası (BEO)
Meclis-i Vükelâ (MV)
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): 030-10-132-950-1.
*Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinin numaraları metin içinde yer almaktadır.

Gazeteler:

Tanin: nr. 21, 23, 24, 25, 349, 351, 353, 354, 363.

BASILY ESERLER:

Ahmad, Feroz (Tarihsiz). *1909-1914 İttihat ve Terakkî*. İstanbul: Kaynak Yay.

Akşin, Sina (1987). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakkî*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Erkek, Mehmet Salih (2013). "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/2. İstanbul: 385-416.

Kamu Personeli Emeklilik Mevzuatı I (1876-1930) (1994). Ankara: TC. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Sayı: 19094/15.

Kansu, Aykut (1995). *1909 Devrimi, Elusive Transformation: The Revolution of 1909 in Turkey*. çev: Ayda Arbal. İstanbul: İletişim Yay.

Kırmızı, Abdülhamit (1998). "Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilanin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti", *1908-2008 Jön-Türk Devrimi'nin 100. Yılı Uluslararası Kongre Bildirileri*, 1-13. <https://www.google.com.tr/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=1909+tensikat%C4%B1> (Erişim tarihi: 08.03.2017).

Kuneralp, Sinan (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*. İstanbul: İsis Yay.

Manav, Nursel (2014). *Mülkiye Tekaüd Sandığı Kuruluşu ve Faaliyetleri (1880-1890)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Özger, Yunus (2011). *Askeri Tekaüd Sandığı*. İstanbul: IQ Yay.

Özyüksel, Murat (2000). *Hicaz Demiryolu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Sohrabi, Nader (2001). *Revolution and Constitutionalism in the Ottoman Empire and İnan*. USA: Cambridge University Press.

Tevfik Bey, Mehmet (1993) . *Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları* 2. Yay. Hzl. F. Rezan Hürmen. İstanbul: Arma Yay.

Toros, Taha (1996). *Ali Münif Bey'in Hâtıraları*. İstanbul: İsis Yay.

Tural, Erkan (2016). *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*. Ankara: İmge Yay.

Tural, Erkan (2008). "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adliye ve Mezâhip Nezareti'nde Bürokratik Reform", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, s. 223-252, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/262/2352.pdf> (Erişim tarihi: 03.03.2017)

Tural, Erkan (2009). "Osmanlı Posta Bürokrasisi 1908-1914", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, s. 205-230, <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1573/17066.pdf> (Erişim tarihi: 01.02.2017)

Tural, Erkan (2008). "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Evkaf-ı Hümayûn Nezareti'nde Bürokratik Reform" s. 205-225, <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/748/Tural.pdf?sequence=1> (Erişim tarihi: 11.03.2017).

Yakut, Esra. (2005) *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*. İstanbul: Kitap Yay.

Yakut, Esra. (2003) "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Müftülerle İlgili Gerçekleştirilen Hukukî Düzenlemeler", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.33-54, http://w2.anadolu.edu.tr/arastirma/hakemli_dergiler/sosyal_bilimler/pdf/2003-1/sos_bil.2.pdf (Erişim tarihi: 28.02.2017).

Woods, Henry F. (1976). *Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde Kırk yıl) 1869-1909*. çev: Em. Amiral Fahri Çoker. İstanbul: Milliyet Yay.